

Станіслав Лось [16, 150]. Незважаючи на це, в середовищі прихильників польського селянського руху Західної України, ідея посилення осадницької акції продовжувала користуватися популярністю. Про це, зокрема, свідчать резолюції прийняті з цього приводу зборами регіональних осередків СЛ [17, 4].

Заяви людовців знаходили підтримку з боку відповідальних урядових чинників. Так, 1 жовтня 1936 р. уряд оголосив перелік маєтків у Східній Галичині, що підлягали примусовій парцеляції. Прийняття такого рішення зустріло рішучий спротив представників українських політичних партій. 15 жовтня 1936 р., скликанням масового протестаційного мітингу у Львові, УНДО розпочало широкомасштабну антиколонізаційну акцію. З 15 жовтня до 1 січня 1937 р., за підрахунками партійної преси УНДО, у Західній Україні відбулося близько 200 протестаційних заходів. Крім того дане питання актуалізувалося депутатами парламентського клубу УНДО. Виступаючи 2 грудня 1936 р. на пленарному засіданні сейму, лідер партії Василь Мудрий вимагав негайно вирішити і врегулювати ряд питань, зокрема, нормалізувати парцеляцію в Західній Україні припинивши дальший приплив колоністів [18, 46 – 47]. У ході антиколонізаційної кампанії діячі УНДО піддавали гострій критиці діяльність СЛ, яка, на їхню думку, сприяла ескалації напруженості навколо даного питання [19, 42]. З УНДО солідаризувалися представники УСРП. Так, у резолюції Головної управи партії зазначалося, що "український народ протестує проти всяких планів нової колонізації та всі можливі наслідки такої нової політики скидає на тих, що таку політику хочуть проводити" [20, 2].

Сповідувани СЛ гасла на колонізацію та колонізацію Західної України стали одним з ключових мотивів, що спонукали українські політичні партії не підтримати селянський страйк 1937 р. та виступити із зверненням до українського населення утриматися від участі у ньому. Вони ж, незважаючи на спільність економічних та у багатьох питаннях політичних інтересів українського та польського селянства краю, були головною причиною конфронтації польського селянського руху з представниками українського національного табору.

1. Borkowski J. *Chłopi Polscy w dobie kapitalizmu*. – Warszawa, 1981.
2. Serafin F. *Masopolsko-Słaska organizacja Stronnictwa Ludowego w latach 1931-1933*. – Katowice, 1992.
3. Васюта І. *Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання (1918-1939)*. – Львів, 1978.
4. Burger W. *Ruch ludowy wobec mniejszości – ci narodowych II Rzeczypospolitej // Roczniki dziej – w ruchu ludowego*. – Warszawa, – 1982. – № 22.
5. *Об'єднані польські селянські партії // Свобода*. – 1933. – 25 червня.
6. *За справедливість для укр. працюючого селянства // Громадський Голос*. – 1936. – 28 листопада.
7. *Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej – AAN), Urząd wojewadzki we Lwowie*. – Sygn. 974/23.
8. *Акція людовців серед українського селянства // Діло*. – 1936. – 9 липня.
9. Moskal J. *Strajk w powiecie Kaluskim // W dwudziestolecie wielkiego strajku chłopskiego / Pod. red. J. Kowala*. – Warszawa, 1957.
10. *Rezolucje uchwalone jednomyslnie na nadzwyczajnym Kongresie Stron. Ludowego w Warszawie w dniu 17-go I.*

- 1937 r. // *Piast*. – 1937. – 24 stycznia.
11. *Przeciw sanacji: wybor dokumentow ze strajkow chlopskich z lat 1936 – 1937 / Wybrani do druku przygotowa – A. Miaczynski*. – Krakow, 1956.
12. *Державний архів Тернопільської області*. – Ф. 231. – Оп. 1. – Спр. 3059.
13. *Державний архів Івано-Франківської області*. – Ф. 68. – Оп. 2. – Спр. 440.
14. *Центральний державний історичний архів України у Львові*. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 502.
15. *Bobek P. Porozumienie czy walka z Ukraincami // Piast*. – 1935. – 3 lutego.
16. *Los S. Problem gospodarczy ziemi Czerwenskiej // Bochenski A., Los S., Boczkowski W. Problem polsko-ukrainski w ziemi Czerwenskiej*. – Warszawa, 1938.
17. *AAN, Urząd wojewodzki w Tamopolu*. – Sygn. 982/20.
18. *Sprawozdanie stenograficzne z 30 posiedzenia w dniu 2 grudnia 1936 r.*
19. *Порай З. Голод землі // За рідну землю: Справа колонізації*. – Львів, 1936.
20. *Резолюції Головної Управи // Громадський Голос*. – 1936. – 7 листопада.

О.В.Кудактін

ІСТОРИЧНІ ОБСТАВИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ЕТНОПОЛІТИЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УСРР

Внаслідок розпаду СРСР та здобуття Україною незалежності у вітчизняній науці з'явилася можливість критичного переосмислення тенденційно висвітлених та замовчуваних у радянській історіографії проблем минулого. До них належить, зокрема, і багатогранна історія життєдіяльності національних меншин УСРР. З'ясування досвіду регулювання міжетнічних відносин має важливе значення за умов розвитку незалежної поліетнічної держави, якою сьогодні є Україна. Стратегічна мета українського суспільства, котра полягає у повноцінній інтеграції до європейського співтовариства, потребує критичного переосмислення досвіду тоталітарної доби, насамперед у сфері етнополітики, з наступним виробленням ефективної стратегії держави у зазначеній царині. Зокрема, це стосується необхідності з'ясування парадигми взаємодії етнічних груп та їх громадських об'єднань із інститутами державної влади.

У 20-30-х роках ХХ століття в УСРР було сформовано низку партійних та державних структур спеціалізованих на реалізації етнополітики режиму. Метою їх діяльності було вирішення тих проблем, з якими зіткнулися більшовики в іноетнічному середовищі України. Процес створення партійно-державних органів, спеціалізованих на роботі серед етнічних меншин, відбувався за умов дії ряду загальнополітичних, соціально-економічних та етнонаціональних чинників. Саме їх аналіз автор визначив метою цієї статті. Об'єкт вивчення – державні органи етнополітичного регулювання в УСРР, предмет – обставини їхнього створення.

Передусім відзначимо, що визначальну роль у формуванні парадигми діяльності спеціалізованих партійно-державних структур відіграла більшовицька концепція національної політики, основи якої були вироблені ще до жовтневого перевороту. В умовах політичної боротьби у дореволюційній Російській імперії більшовики змушені були значну увагу приділяти актуальному для поліетнічної держави

національному питанню. У контексті активізації національно-визвольних рухів у поліетнічних країнах Центральної та Східної Європи, до яких належала й Росія, його вдале використання обіцяло отримання додаткової підтримки програми революційних перетворень, пропорованих радикальною частиною РСДРП.

У статті "Критичні замітки із національного питання", написаній ще наприкінці 1913 року, В.Ленін гостро розкритикував ліберальні та соціал-демократичні підходи до вирішення питання міжнаціональних відносин як ворожі завданням соціалістичної революції. Виступаючи з позицій формаційного підходу до історичного процесу та підпорядкованості суспільно-політичних процесів соціально-економічним В.Ленін наполягав на тому, що асиміляція є важливим засобом переходу від капіталізму до соціалізму, оскільки у процесі останньої триває "величезний історичний прогрес" – ліквідується національна специфіка та відособленість окремих складових багатонаціональних імперій, як передумова до створення єдиної світової держави пролетаріату. Водночас було висунуто гасло "інтернаціональної культури всесвітнього робітничого руху" [1, 117-129]. На його думку, соціалістична революція мала сама собою зняти всі суперечності, переплавити у своєму горнілі всі нації та перетворити слабкі сторони Російської імперії на її переваги [2, 412].

Проте у питаннях тактики лідер більшовиків вимагав обачливого ставлення до місцевих національних особливостей, насамперед у контексті пропагування серед окремих етнічних груп Російської імперії комуністичних ідей, аби не відштовхнути чисельне інонаціональне населення. Як і у низці інших галузей, у сфері міжетнічних взаємин В.Ленін пропонував принцип подвійних стандартів: у стратегії – "добровільну" асиміляцію, "злиття націй", як передумову побудови безкласового суспільства у світовому масштабі, а у тактиці – використання національно-визвольної боротьби у контексті розгортання та поглиблення революційного процесу [1, 11-129]. Подібна подвійність більшовицьких підходів знаходила своє відображення у подальшій реалізації етнополітики режиму на підвладних йому територіях.

Оскільки за умов Російської імперії із здебільшого зрусіфікованими адміністративними та промисловими центрами джерелом національно-визвольної боротьби переважно було селянство, то й загострення національного питання відбувалося синхронно до актуалізації питання селянського, врешті-решт віднайшовши своє відображення у констатації тодішнього наркома національних справ Й.Сталіна про те, що "національне питання є по суті питання селянське". Відтак, зі змінами політики компартійного режиму щодо села, неодмінно мала узгоджуватися зміна етнополітичного курсу. Перехід до нової економічної політики передбачав зміни політики й у сфері міжетнічних взаємин. Компартійні функціонери не приховували утилітарного ставлення до будь-якої із варіацій своєї тактики у національній сфері, розглядаючи їх лише у контексті нейтралізації опору селянства та дрібновласницьких верств неросійських міст, їх переорієнтації на розбудову нового соціалістичного суспільства. У зв'язку з цим нарком у національних справах Й.Сталін твердив, що

у разі, коли національні рухи у пригноблених країнах стикаються із інтересами розвитку пролетарського руху, ні про яку їх підтримку комуністами не може бути й мови. Його позиція полягала в тому, що "питання права націй на самовизначення не є ізольованим питанням: воно є частиною загального завдання пролетарської революції, підпорядковане цілому і має розглядатись з точки зору цілого" [3, 321].

Із визначенням курсу на побудову соціалізму в окремій країні, як прототипу майбутньої світової радянської республіки, значення етнополітичної парадигми більшовицького режиму набуло нового виміру. СРСР мав стати зразком вирішення національного питання у першій у світі комуністичній державі. У цьому контексті перший секретар ЦК КП(б)У Е.Квірінг в опублікованій напередодні ХІІ з'їзду РКП(б) 1923 р. статті "Національні моменти" поставив вимогу підтвердити "лінію партії на всесвітній союз радянських соціалістичних республік" [4, 105].

Лише втративши надію на блискавичну перемогу світової пролетарської революції, більшовики обрали шлях будівництва соціалізму на контрольованій ними території, включаючи й Україну. Опір різносоціальних верств населення, масові селянські виступи поставили крапку у політиці "воєнного комунізму" та обумовили зміни внутрішньої політики влади, її корекцію в напрямку лібералізації економічного життя. Змінилися і орієнтири етнополітики. Запровадження непу стало реакцією більшовиків на масовий рух опору насамперед у національних республіках, зростання невдоволення селянства і робітництва.

Хоча стратегічна мета у вирішенні національного питання залишалася незмінною та була зорієнтована на "неминуче злиття націй", однак у тактиці завоювання симпатій інонаціональних груп на бік радянської влади на перше місце висувалась ідея вивільнення всіх пригноблених народів. Керівництво більшовиків визначало головним завданням політики коренізації – нейтралізацію чинників, що "підсилюють схильність до націоналізму" іноетнічного населення радянської імперії. Подібні тенденції, на думку вищого партійного керівництва, обумовлювалися домінантним численним кадрів старих партпрацівників російського походження у місцевих організаціях РКП(б), що демонстрували зневагу до етнічних традицій, мови та ментальності місцевого населення, гальмували укорінення комунізму в середовищі національних меншин, гальмуючи процес залучення до партії місцевого населення [5, 717-718].

Коренізація мала відбуватися у контексті подальшого розвитку ленінської концепції: "рівноправність (декларативна – авт.) національностей..., з одного боку, та надання переваги великим державним об'єднанням, заснованим на "добровільному союзі рівноправних" національностей з іншого" [6, 220-222].

Водночас, політичне керівництво РКП(б) і в подальшому не приховувало, що утвердження режиму в межах колишньої Російської імперії, а пізніше утворення СРСР, розглядалися лише як перший крок до майбутньої всесвітньої радянської республіки, що мала виникнути у результаті переможної світової революції. Виконання подібного завдання значною мірою залежало від наявності стійкої поліетнічної держави, побудованої на ефемерних засадах "рівноправності і добровільності". Оскільки значна

частина меншин не поспішала йти за комуністичним проводом і насторожено ставилася до нової влади, їх необхідно було залучити до роботи у форматі радянської політичної та економічної системи у напрямку подальшої тотальної радянзації. У такий спосіб режим досягав подвійної мети – зміцнював своє панування і готував плацдарм для розширення власного впливу в Європі [7, 72-73].

Україну більшовики традиційно розглядали як поле для соціальних і національних перетворень, оскільки саме вона, на їх думку, мала скласти вірець для сусідніх європейських народів. Як уже зазначалося, на етапі, що передував переходу до політики коренізації, в УСРР склалися небезпечні диспропорції внаслідок реалізації соціально-економічних проєктів влади без урахування, а часто навіть усупереч соціальним та культурним особливостям етнічних меншин. Інформація про розселення етнічних спільнот підрадянської України репрезентована кількома неповними переписами першої половини 1920-х років та Всесоюзним переписом, проведеним у грудні 1926 року.

Відповідно з його даними, географія розселення національних меншин в Україні була досить широкою. Росіяни та більшість євреїв мешкали в 41 окрузі УСРР, поляки – у 40, білоруси – у 38, німці – у 32, молдавани – у 17, чехи – у 12, вірмени – у 12, татари – у 11, греки та латиші – у 9, болгар – 8, литовці – у 7. Водночас лише в Одеській окрузі та Молдавській АСРР українське населення не становило абсолютної більшості мешканців. Сільське населення України становило 23,6, а міське – 5,3 млн. осіб (відповідно 81,5% та 18,5%). Серед міських жителів етнічні меншини становили 54%, зокрема євреї – 25,7% та росіяни – 23,3%. Серед інонаціонального населення найбільш урбанізованими були євреї (77,4% єврейського населення республіки) та росіяни (50,2%) і білоруси (49,1%). Більш ніж у 100 міських поселеннях росіяни становили абсолютну чи відносну більшість мешканців, а єврейське населення – у 42. У містах мешкала також значна частина нечисельних етнічних груп – 90,1% вірмен, 80,8% корейців, 76,3% латишів, 75,2% татар, 73,1% литовців. Водночас більшість албанців (98,9%), болгар (96,1%), молдаван (95,6%), німців (91,3%), греків (89,7%), шведів (86,2%), циган (81,3%), поляків (79,3%) та чехів (76,5%) мешкали у сільській місцевості [8, 16].

Серед етнічних меншин міста особливе місце на початку 1920-х років посідали проблеми єврейської громади в Україні. До речі, як ми побачимо нижче, саме її представники виявили найбільше активності у формуванні спеціалізованих на регулюванні національних відносин структур, причому як УНР, так і Радянської України. При цьому єврейська спільнота була найактивнішою у складі партії більшовиків відносно до своєї загальної чисельності [9, 114]. Присутність інших національних меншин у вищих органах влади та у партійному активі КП(б)У була незначною [10, 45]. Відтак процес утвердження в Україні радянської форми державності, з її повним підпорядкуванням РКП(б), супроводжувався тотальним російським мовно-культурним засиллям. Офіційно це мало вигляд проголошення рівноправності російської і української мов і культур в Україні, при тому, що українська не мала статусу державної. Більше того, подеколи вона взагалі

ставилася в один ряд з мовами національних меншин України. Наприклад, у постанові Народного комісаріату освіти УСРР (березень 1919 р.) вимагалось в школах з російською мовою викладання вводити вивчення "однієї з місцевих мов" – української, польської, єврейської, німецької, чеської тощо [11, 98].

Гострота "єврейського питання", що традиційно існувало в Україні, різко актуалізувалася в умовах громадянської війни та суспільних трансформацій 1917-1921 рр. Соціальні витоки "єврейської проблеми" в Україні були зумовлені специфічною традиційною культурою зайнятості українського єврейства. На початку ХХ століття більше половини представників цієї етнічної групи складали працівники невиноробничої сфери (переважно дрібні торговці – 40%, службовці – 10%). Натомість лише 4% євреїв займалися сільським господарством [12, 56]. Все це викликало негативне ставлення оточуючого українського населення, котре вбачало в "неробах" євреях причину свого скрутного соціально-економічного становища.

В умовах бойових дій 1917-1921 років "єврейське питання" вилилось у своєрідну "єврейську трагедію": у цей час було вчинено понад 1200 погромів, організовуваних усіма без винятку учасниками громадянської війни [13, 68; 14, 48-50]. Ще більш руйнівною для єврейської спільноти в Україні виявилася економічна політика радянської влади часів "воєнного комунізму". Згідно з міським переписом 1923 р., євреї склали 29,4% населення українських міст, а в більшості містечок абсолютну більшість населення. Саме містечка та їхня ремісничо-торговельна людність зазнала найбільш відчутних втрат від згортання товарно-грошових відносин. За більшовицькими постулатами, особи, зайняті у відповідній сфері, автоматично зараховувалися до "нетрудових елементів", відтак, за словами сучасника тих подій завідувачого евсекцією А.Г.Брагіна, євреї опинилися на межі виживання: "Приватна торгівля містечок і повітових міст убита. Посередництво також. Ремесло відмирає. Ряд дрібних специфічних професій, що обслуговують крамарів, посередників, ремісників, самі собою мають ліквідуватися. Кількість єврейських службовців зменшується..." [14, 54-55].

Політика "воєнного комунізму", що встановила безпосередній товарообмін між містом і селом, вибила ґрунт з-під ніг переважної частини містечкового єврейства, що швидко люмпенізувалася, не маючи можливості застосовувати свої знання й трудові навички у жодній із галузей промисловості. Все це зумовлювало розповсюдження в середовищі меншини, особливо молоді, радикальних антибільшовицьких настроїв.

Серед селянських етнічних меншин Півдня України, що мали низку спільних особливостей, зумовлених пільговими умовами переселення їхніх предків – іноземних колоністів (німці, болгар, греки, шведи, албанці тощо), чисельно відрізнялася німецька громада. Досвід її взаємин із радянською державою значною мірою показовий і щодо решти колишніх колоністів. Традиційно багаті німецькі колонії з високорозвинутим господарством, специфічним життєвим укладом, високим рівнем культури існували, значною мірою, у "власному просторі", майже не зазнаючи асиміляції. Між ними і навколишніми українсько-російськими селами існував певний національний антагонізм, що базувався на основі

економічних взаємин між німцями-землевласниками та незаможними прошарками навколишніх сіл, які постачали робочу силу в німецькі господарства та орендували у колоністів землю [14, 104].

Випробування випадають на долю німців із початком Першої світової війни. Царський уряд, наляканий наближенням фронту до місць поселення німецьких колоністів в Україні, почав вилучати у них землю і переселяти їх у східні райони Російської імперії, зокрема до Сибіру. Депортовані німці-колоністи в основному почали повертатися в Україну в 1918 році і до кінця 1920 року більша їхня частина повернулася до примусово полишених осель. За даними перепису 1926 року, в Україні (з 29 млн. населення республіки) німців було 392,6 тис., що становило 1,36% від загальної чисельності населення України. 359,2 тис. німців (більше ніж 90% німецького населення України) мешкало у сільській місцевості. За підрахунками українських дослідників, в Одеській губернії (за даними 1923-24 рр.) було 229 німецьких хуторів, колоній та сіл; у Волинській – 144, Донецькій – 113, Київській – 23, Чернігівській – 7 і таке інше. В цілому по Україні (за даними на початок 1920-х рр.) було близько 700 населених пунктів, де переважало німецьке населення [15, 8, 10].

Протягом березня 1917 – квітня 1918 р. німецьке населення України зробило чимало кроків у напрямку громадської самоорганізації. У травні 1917 р. в Одесі відбувся Всеросійський з'їзд російських німців, у роботі якого взяли участь близько двох тисяч делегатів. Він проголосив створення Всеросійського союзу російських німців. У серпні 1917 р. в Одесі була проведена друга конференція Союзу російських німців Півдня Росії. Обидва зібрання, крім проблеми консолідації німецького населення, були присвячені виробленню політичних підходів у ставленні німців до державного устрою Росії та державницьких перетворень в Україні [16, 69-70].

Співробітництво німецьких колоністів із окупаційними військами у 1918 році зумовило подальше загострення міжетнічних відносин. Після евакуації німецьких військ колонії стали об'єктом нападів загонів українських селян. Політика "воєнного комунізму", пов'язані з нею продрозкладки, конфіскації, арешти сформували у німців почуття ворожості до радянської влади, а повсюдні зловживання її представників, самочинні реквізиції й відверті грабуни ще більше загострювали ситуацію. Комбіди в німецьких колоніях не було з кого створювати через малочисельність німців-бідняків; ради там, де їх і вдалося організувати, ледь трималися; комуни німецькі колоністи не приймали. Між ними і радянськими військами постійно тривали дрібні конфлікти і збройні сутички, що вилились у повстання, яке тривало впродовж липня-серпня 1919 р. Воно відбувалося під гаслом захисту національних інтересів. Завдяки завчасно проведеній організації та зв'язку між колоніями повстання швидко охопило усі німецькі поселення Одещини. У ньому взяло участь близько 20 тис. повстанців. Зростаюче напруження у стосунках німецьких колоній з радянською владою призвело до нового повстання в червні 1920 р., яке знову охопило колонії Одеської губернії, насамперед Тираспільського повіту. Повстанці взаємодіяли з армією П.Врангеля, в складі якої були їх загони самооборони. Лише чергове придушення

повстанських виступів та поразка армії П.Врангеля спонукали німецьких колоністів до встановлення вимушено лояльних стосунків з радянською владою. Як свідчить політзведення 12 армії за 1921 рік, саме страх покарання за минулорічний виступ змушував жителів колонії Страсбург вітати радянську владу і не виявляти "холодного ставлення до Червоної Армії" [11, 104-106].

Серед сільських етнічних меншин Центральної України чисельно виділялася польська. За описом районів 1924 р., в Україні проживало 239429 поляків. За даними перепису 1926 року, поляків налічувалося 460402 осіб, що становило 1,6% населення республіки. Як уже зазначалося, більшість поляків жила у сільській місцевості – 377688 осіб (80,3%), і 98747 (19,7%) – в містах. Вони й надалі в основному заселяли західні прикордонні регіони республіки. У Волинській окрузі їх проживало 86,6 тис. осіб (18,2% від усього польського населення України); Шепетівській – 60,2 тис. (12,6%); Проскурівській – 58,5 тис. (12,3%); Бердичівській – 48,4 тис. (10,2%); Коростенській – 40,6 тис. (8,5%); Кам'янецькій – 30,2 тис. (6,3%); Київській – 26,1 тис. (5,5%); Тульчинській – 11,1 тис. (2,3%). Незначна кількість поляків мешкала у східних та південних округах [17, 9-10].

Керівні органи радянської влади мали певну упередженість щодо поляків: наприклад, у звіті Центральної комісії у справах національних меншин при ВУЦВК (за 1924-1925 рр.) давалася така характеристика польському населенню: "В економічному відношенні поляки мало чим відрізняються від навколишнього українського населення. В політичному відношенні до недавнього часу відзначаються таким чином: 1) Зовсім не похитнувся за часів революції вплив католицького духовенства, що використовувало свій вплив проти радянської влади, масове охоплення всіх верств польського населення релігійними організаціями. 2) Заляканість та недовіра до радянської влади як наслідок національного та релігійного гніту в період царизму, що посилюється умовами війни з білополяками, а також неправильним підходом до населення з боку місцевої влади. 3) Національна солідарність бідноти із заможними колами (які орієнтуються на білу Польщу), що проявляється у відмові від розкуркулення та невходженні до КНС. 4) Відсутність партійних та комсомольських осередків, а також радянського активу у польських селах" [11, 108-109].

На тактику більшовиків щодо польського населення впливала низка чинників, серед яких визначальною була ситуація в самій Польщі. Провал планів "експорту революції" сформував вороже ставлення до польської меншини і викликав масові арешти поляків, запідозрених в участі у повстанському русі, поході військ Пілсудського на Київ, співробітництві з "білополяками". Тавро "білополяк" стало приводом для недовіри, переслідувань, арештів, ув'язнень і розстрілів. З 1920 р. розгорнулася кампанія проти католицької церкви, що виявилася в каральних акціях щодо духовенства, закритті й руйнуваннях молитовних установ, конфіскації їх цінностей.

Упередженість режиму до проблем польської меншини призвела до катастрофічного зменшення чисельності польських шкіл. Поляки відзначилися політичною замкнутістю, переважала звичка

приховувати свою етнічну належність. Прохолодність ставлення меншини до більшовицького уряду обумовлювалася його власною політикою, насамперед антирелігійною, яку польське населення за всіх часів підкреслено релігійне, сприймало як антипольську.

За умов, коли партія більшовиків щораз більше перебирала на себе керівництво всіма сферами суспільного життя в республіці, ті чи інші проблеми етнічних меншин знаходили своє відображення в діяльності відповідних партійних структур. Протягом 1919 р. поширювалася тенденція створення національних партійних осередків. У складі міських і губернських організацій КП(б)У інтенсивно створювалися секції для роботи серед національних меншин. В 1919 р. в Україні налічувалося близько 30 таких секцій, головним чином – єврейські, латиські, литовські, польські. Проте, зазвичай, окремі секції не були пов'язані між собою. У своїй діяльності, орієнтованій насамперед на агітаційно-пропагандистську роботу, вони стикалися з численними проблемами етнічних груп – культурного, соціального, політичного змісту. Це спонукало найбільш активні національні секції, насамперед єврейські та латиські, порушити питання про створення в УСРР Народного комісаріату національних справ. Проте ЦК КП(б)У відхилив цю ідею, висловившись натомість за створення національних секцій у складі окремих наркоматів. Відповідна позиція знайшла своє відображення і у ВУЦВК та була висловлена в його офіційному органі "Известия": діяльність комісаріату національних справ лише дублювала б роботу інших комісаріатів – освіти, соціального забезпечення, внутрішніх справ тощо, й їх паралельне функціонування створювало б зайві складнощі в управлінні та неправомірні витрати державних коштів. Саме з цієї ж причини ВУЦВК виступав за ліквідацію вже існуючих національних комісаріатів, насамперед єврейських справ. Новий Статут РКП(б), прийнятий VIII Всеросійською конференцією РКП(б), передбачав виокремлення національних відділів для особливих форм партійної роботи. Окрім організаційної роботи, що полягала головним чином у прийомі до партії, мобілізації в діючу армію, залученні до радянського будівництва представників етнічних меншин, а також агітаційно-пропагандистської діяльності, видання газет, листівок, інших періодичних і неперіодичних видань мовами некорінних національних груп, національні секції, завдяки можливості самостійно обирати форми роботи в національному середовищі, опікувалися певною мірою і культурним життям некорінного населення [11, 92-93].

Навесні 1920 р. розпочалася ініційована ЦК РКП(б) реорганізація національних секцій КП(б)У. На квітневому 1920 р. пленумі ЦК КП(б)У було прийнято рішення про розпуск бюро національних секцій при губкомах і ЦК КП(б)У і організацію національних відділів агітації і пропаганди. Нова інструкція, порівняно з попередніми документами ЦК КП(б)У, не тільки суттєво змінювала (у бік звуження) структуру національних відділів в партійних органах, а й значно обмежувала їх функції. Водночас до кінця 1920 року відбулася зміна в ставленні ЦК КП(б)У до ідеї створення національного комісаріату. Зумовлена вона була насамперед урядом Російської Федерації, до

Наркомнацу якої через відсутність в Україні власного комісаріату національних справ надходили численні звернення від представників національних меншин Радянської України. Наркомнац РСФФР поставив до відома ВУЦВК, що неможливо охопити роботу серед національних меншин на території УСРР та висловився за необхідність створення відділу у справах національностей при ВУЦВК або РНК УСРР. За цих обставин до вирішення проблеми долучився ЦК КП(б)У. На нараді завідуючих національними відділами при ЦК КП(б)У 12 листопада 1920 р. було визнано необхідним створення Наркомнацу в Україні. У грудні питання двічі було порушене на засіданнях Політбюро ЦК КП(б)У, яке висловилося за створення Наркомнацу в Україні, однак поклато його безпосереднє виконання уже на ВУЦВК нового скликання [11, 94-95].

Під час підготовки соціалістичного перевороту у дрібнобуржуазній поліетнічній імперії більшовики прагнули використати гострі національні суперечності у боротьбі за свій вплив на широкі верстви населення. Як і у низці інших напрямків, у сфері національної політики знайшли своє відображення різкі відмінності між стратегією на уніфікацію та інтернаціоналізацію суспільного життя, з одного боку, і тактикою утилізації потенціалу національно-визвольного руху, нейтралізації його нелояльних форм у контексті боротьби за владу, а потім за її утримання та зміцнення.

Опанувавши територію УСРР шляхом збройної інтервенції та поставши перед необхідністю використання її території як ідеологічного плацдарму поширення власного впливу в Європі, більшовики потребували інституційного оформлення власної національної політики. Її провідною рисою стає демонстрація успішного вирішення міжетнічного питання у державі соціалізму на противагу загостренню національних протиріч у державах Європи і насамперед тих, котрі виникли після Першої світової війни (Польщі, Румунії, Чехословаччини, Югославії).

Існування в структурі РКП(б) і КП(б)У угорської та румунської секцій, представників яких серед постійного населення радянської держави майже не було, яскраво підтверджує прерогативу "зовнішнього" аспекту існування національних підрозділів партії. Проте у контексті провалу політики комуністичного штурму в селянському та дрібноміщанському середовищі етнічних меншин щораз актуальнішою ставала проблема необхідного подолання відчуження останніх від соціалістичного експерименту, їх залучення до політичних, соціальних, економічних та культурних трансформацій ініційованих компартійним керівництвом. Нові вимоги знайшли свій вияв на початку політики коренізації, спрямованої на нейтралізацію альтернативного національного відродження іноетнічних груп, їх згуртування довкола ідеологічно ворожих або нелояльних до більшовицького режиму організацій.

1. Ленін В.І. Критичні замітки із національного питання. // ПЗТ. – Т.24.
2. Його ж, Імперіалізм та самовизначення націй // ПЗТ. – Т.27.
3. Сталін Й.В. Марксизм і національне питання. // Теори. – Т.2.
4. Квіринг Э. Избранные речи и статьи. – К., 1988.

5. Резолюції двенадцатого съезда РКП(б). Москва 17-25 апреля, 1923г. // КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – Ч. I. 1898-1924. – М.: Госполитиздат, 1954.
6. Резолюції сьомої конференції КП(б)У. Харків, 4-10 квітня 1923р.
7. Рябошапка Л. Правове становище національних меншин в Україні (1917-2000) – Л., 2001.
8. Чирко Б.В. Національні меншини в Україні. – К., 1995.
9. Социальный и национальный состав ВКП(б). – М., 1928.
10. Бондарчук П.М. Національно-культурна політика більшовиків в Україні на початку 1920 років. – К., 1998.
11. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект.
12. Самарцев І. Євреї в Україні (XIX – поч. ХХ століття: історико-економічний аналіз) // Вісн. – 1993. – №11.
13. Гусев В. О еврейских погромах, помощи пострадавшим и эмиграции евреев из Украины (1917-1922 гг.) // Вестник еврейского университета в Москве. – 1994. – №3.
14. Орлянський В.С. Євреї України в 20-30-і роки ХХ сторіччя: соціально-політичний аспект. – Запоріжжя: ЗІТУ, 2000.
15. Свтух В.Б., Чирко Б.В., Німці в Україні (1920-і – 1990-і роки). К., 1994.
16. Васильчук В. Німці в Україні. Історія та сучасність (друга половина XVIII – початок ХХІ століття) – К., 1995.
17. Єременко Т.І. Польська національна меншина України в 20-30-і рр. ХХст. Історичні зошити. – К., 1994.

О.В. Лісовська

КОМПЛЕКСНА МЕХАНІЗАЦІЯ ТА АВТОМАТИЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА – ОДНА З ОСНОВНИХ УМОВ ЗМІЦНЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ СЕЛА (1960-ТІ РОКИ)

Однією з вирішальних умов виконання завдань по розвитку сільського господарства, затверджених центром в 1960-х роках, було розширення механізації та електрифікації виробництва, подальше оснащення колгоспів та радгоспів передовою технікою.

З 1958 р. в аграрному секторі Української РСР почався спад. У зв'язку із цим, більше уваги почали приділяти реформуванню та зміцненню матеріально-технічної бази села. Були затверджені плани виробництва для сільського господарства: більше 1 мільйона тракторів, близько 400 тисяч зернових комбайнів, збільшення кількості сільсько-господарських машин та запчастин. Завдяки такому підвищенню технічної забезпеченості значно зменшилася б строки проведення аграрних робіт та розширилося б впровадження комплексної механізації в залежності від різних зон країни.

Комплексна механізація об'єднує, синтезує в єдину технологію досягнення агротехніки, агрономії і т. ін. Завдяки їй, всі основні виробничі процеси, а також другорядні, мали здійснюватись при допомозі системи машин, а ручна праця мала зводитись до управління машинами та до їх обслуговування, що дозволило модернізувати та зміцнити матеріально-технічну базу сільського господарства. Крім того, керівництвом країни, було зазначено, що в 60-ті роки ХХ століття потрібно всі технічні пошуки спрямовувати на розробку досконалішої технології

ведення аграрного виробництва на основі застосування найновішої техніки з урахуванням матеріальних і трудових затрат; проектів економічних машин і механізмів, освоєння яких дасть змогу завершити комплексну механізацію сільського господарства, насамперед тваринництва, овочівництва і садівництва; найбільш раціональних засобів і методів зберігання сільськогосподарської продукції та її подальшої обробки; машин і механізмів, завдяки яким створиться можливість завершити механізацію вантажно-розвантажувальних робіт.

Проблема зміцнення та модернізація матеріально-технічної бази УРСР завжди викликала інтерес у дослідників. Чимало важливих аспектів зазначеної теми висвітлено в працях І.С. Деревця [3], І.П. Воловченка [1], М.І. Синюкова [4], В.С. Волика [5], та інших вчених, присвячених історії матеріально-технічної бази сільського господарства, зокрема використанню техніки в колгоспах і радгоспах, комплексній механізації аграрного виробництва, технічному прогресу на селі. Також, загальні питання проблеми, що досліджується знайшли свої відображення у працях М.С. Співака [6], П.П. Панченка [7], В.І. Кривошеєва [8]. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, що тією чи іншою мірою торкаються розвитку комплексної механізації та автоматизації сільського господарства в 60-ті роки ХХ століття, майже у всіх них, дані подавались вибірково, увага акцентувалася лише на досягненнях та позитивних показниках; замовчувалися недоліки й наявні проблеми сільського господарства та його матеріально-технічної бази, переоцінювалась їх ефективність. На сучасному етапі з'явилися об'єктивніші праці, але в них здебільшого питання розвитку механізації села розглядалися лише в загальному плані розвитку аграрного виробництва, так як і в праці П.П. Панченка, В.А. Шмарчука [9] та В.А. Смоля [10].

Тому означена тема дослідження є актуальною і важливою. Метою зазначеної розвідки є з'ясування впливу комплексної механізації та автоматизації сільського господарства на зміцнення матеріально-технічної бази села в означений період. Предметом дослідження є процес комплексної механізації та автоматизації аграрного виробництва, а об'єктом механізація та автоматизація села в 60-ті роки ХХ століття.

Враховуючи потреби сільського господарства у знаряддях праці, КПРС поставила завдання прискореного розвитку галузей промисловості, які виробляють засоби виробництва для колгоспів і радгоспів, що завдяки дальшому технічному переозброєнню сільського господарства здійснити заходи щодо його механізації, хімізації та меліорації земель. Збільшення виробництва технічних засобів сприяло тому, що в 1959 – 1970 рр. тракторний парк радгоспів республіки збільшився до 65 тис., або майже у 3 рази, зернових комбайнів – до 15,6 тис., вантажних автомашин – до 43,7 тис. У кілька разів збільшився парк сівалок, плугів та інших сільськогосподарських машин [7, 163].

У 60-ті роки ХХ століття були повністю механізовані всі види роботи в полі, посів зернових і технічних культур. Механізація садіння картоплі зросла до 81,1%, збирання цукрового буряка до 75,2%.